ISSN: 1308-6197
Bahar/Spring/Весна 2017 ▪ Yıl / Year / Год 9 ▪ Sayı / Number / Число 32

KÜLTÜR Evreni

UNIVERSE CULTURE
ВСЕЛЕННАЯ КУЛЬТУРЫ

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
[halk bilimi-dil bilimi-müzik-edebiyat-Türklük bilimi-mitoloji]

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL
[folklore-linguistics- music-literature-Turcology -mythology]
РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ
[фольклора- языковедения-музыки-литературы- тюркологии- мифологии]

Hakkari (Türkiye) Kilimi

KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - МИР КУЛЬТУРЫ

Bahar/Spring/Весна 2017 ▪ Yıl / Year / Год 9 ▪ Sayı / Number / Число 32
ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
[halk bilimi-dil bilimi-müzik-edebiyat-Türklük bilimi-mitoloji]
QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL
[folklore-linguistics- music-literature-Turcology -mythology]
РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ
[фольклора- языковедения-музыки-литературы- тюркологии- мифологии]
ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин
Hayrettin İVGİN
Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA
Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor
Ответственный секретарь
Erhan İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board
Руководитель работы
Hayrettin İVGİN
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор
Erhan İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция
Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редколлегия
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT ▪ Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU
Prof. Dr. Taciser ONUK ▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU
Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства
Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE
Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43
E-mail: kulturevrenidergisi@gmail.com
www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price / Стоимость
20 TL (Yurt içi / Domestic)
20 $ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli / Subscription Price
80 TL (Yurt içi / Domestic)
80 $ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date
25 Kasım 2016

Baskı / Pres / Типография
Atalay Matbaası

Kapak Resmi:
Hakkari (Türkiye) Kilimi

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAYCAN
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE
e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
AZERBAYCAN
Doç. Dr. Nezaket HÜSEYNOVA
e-mail: nezaket_h@yahoo.com Tel: 00994503441135

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ
Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU
e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA
e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN
Wezir AŞİRNEPESOW
e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU
Prof. Dr. Elfina SIBGATULLIONA
e-mail: alfine2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Tahir KAHHAR
e-mail: tahirkahhar@mail.ru Tel: 00998712241310

■
GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.
Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission İnstructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative
Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasıf MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Berykbay SAGYNDYKULY (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Niğde Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıytgul KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)

Doç. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Yrd. Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

Atilla BAĞCI (Ankara/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Gül Mükerrem ÖZTÜRK (Artvin/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES(Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Atilla BAĞCI (Ankara/TÜRKİYE)

Not **:** Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note **:** It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению **:** Следует в алфавитном порядке

• Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

• Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine

• Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editörden
From Editor
От Редактора
Hayrettin İvgin-Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak.....9

Hint-İran: *Aj*; Türkçe: *As / A(R)S* Kelimeleri ve Hayvan Adlarına Gelen *+Lan* ve *+Lak* Ekleri
Indo-Iranian: Aj; Turkish: As / A (R) S Words And *+Lan* And*+Lak* Suffixs For Animal Names
Суффиксы Индо-Иранского Просхождения *Aj* И Турецкого Произхождения *As / A(R)S* В Словах И Названиях Животных
Prof. Dr. Tuncer Gülensoy 11

Taşköprü'nün Yeni Nesillere Kazandırdığımız Kültürel Mirasından Bir Bölümü
A Section From Cultural Heritage Of Tashkopru That We Are Transfered Next Generation
Культурное Наследие Творчества Ташкюпрю Для Нового Поколения
Nail Tan.....19

Pîr Sultan Abdal'ın Borçalı'da İzleri
Pir Sultan Abdalın Borçalıda İzləri
The Traces Of Pir Sultan In Borchali
Следы Пира Султана В Борчалы
Prof. Dr. Mahmud Kamaloğlu (Hacixəlilov).....28

Şah Hatayî'nın Şiirlerini de İhtiva Eden Yazma Bir Şiir Mecmuası
A Writing Poetry Journal That Consist Of Also The Poems Of Shah Hatayî
История Публикаций Стихотворений Шаха Хатая В Одном Поэтическом Журнале
Dr. Doğan Kaya.....33

Doğumunun Yüzüncü Yılında Cahit Külebi ve Zile Özelinden Kaynaklanan Şiir Dünyası
Centennial Birthday Of Cahit Külebi And Originating From Zile Poetry World
Источники Формирования Поэтического Мира Джахита Кюлеби: К 100-Ю Со Дня Рождения
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı 46

Hoca Ahmet Yesevî'nin Düşünce Dünyası
Thought World Of Hodja Ahmet Yesevi
Философский Мир Ахмета Ясеви
Prof. Dr. Celal Demir.....67

Ulu Ozan Yeminî ve Faziletnamesi
Grand Poet Yeminî And His Virtue
Завещание И Фазильнаме Улу Озана
Hayrettin İvgin 80

Alevî-Bektaşî İnanç Sisteminde Yesevîliğin İzleri
Yesevi Order's Traces In The Alevi-Bektashi Belief System
Наследие Ясеви В Системе Вероисповедения Алеви
Doç. Dr. Mehmet Ali Yolcu 92

Balkanlar'da Türk Edebiyatı ve Bu Bağlamda Kosova'da Türk Edebi Yaratıcılığı
Turkish Literature In The Balkans And In This Context Turkish Literature Creativity In Kosovo
Турецкая Литература На Балканах: Турецкое Литературное Наследие В Косово
Dr. Taner Güçlütürk 98

Abidelerin Dilindeki Eşanlamlı Kelimelerin Semantiği
Ескерткіш Тіліндегі Мағыналас Сөздердің Семантикасы
Semantics Of Synonymous Words Of The Literary Monument
Saltanat Taşimbay 110

Gürcistan'da Yunus Emre ile İlgili Bilimsel Çalışmaları
The Scientific Researchs About Yunus Emre In Georgia
Научные Исследовани Про Юнуса Имре В Грузии
Doç. Dr. Mzisa Buskivadze 117

Füzulî'nin Farsça Divanında İrfanî Terimler
Lorean (İrfani) Terms In The Persian Divan Of Fuzuli
Просветительские Термины В Персидском Диване Физули
Şəfəq Əlibəyli 124

Gürcü Ozanı: Yetim Gürcü (İetim Dabğişvili)
Georgian Poet: Orphan Georgian (İetim (Orphan) Dabğişvili)
Грузинская Поэзия: «Сирота Грузии» Иетим Дабгишвили
Doç. Dr. Gülnara Gocaeva-Prof. Dr. Şureddin Memmedli 132

Nesimî Sözü: Zaman ve Mekanın Üstünde
Nəsimi Sözü: Zaman və Məkanin Fövqündə
Nesimi's Word: Beyond Time And Space
Слова Несими: Вне Времени И Пространства
Səadət Şixiyeva 143

Keramet Sahipleri Olarak Al Âşıkları (Kumuk ve Azerbaycan Folkloru Esasında)
El Aşıqları Kəramət Sahibləri Kimi (Qumuq Və Azərbaycan Folkloru Əsasında)
Ashugs As The Miracle Men (On The Based Of Azerbaijan And Kumuk Folklore)
Ашуги Как Владельтцы Великодушие (На Основе Азербайджанского И Кумыкского Фольклора)
Doç. Dr. Ruhaniyyat Musayeva- Aynur Qəzənfərqizi 161

Picaresque Edebi Türlerinin Evrimi
Evolution Of Picaresque Literary Gentre
Еволюция Литературных Форм Пикареска
Maia Melanashvili.....166

Kitap Tanıtımı/Book/ Книги
Kültürel İşgale Bir Cevap: Ermeni (Yad) El(Li)/ Yabancı Nağılları/Masalları
An Answer To Cultural Occupation: Armenian Yad (El)Li Yabanci Nağilları/Tales
Ответ На Культурный Захват: Заимствованные Элементы Армянских Сказок
Nail Tan.....172

Kitap Tanıtımı/Book/ Книги
Çıldırlı Âşık İrfânî De Kitaba Kavuştu
Also Çildirli (From Çildir) Âşik İrfanî Got A Book
Творчество Ашика Из Чилдира В Книге Достижений
Nail Tan.....178

Haber/ News/Новости
VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 22-26 Mayıs 2017'de Ankara'da Yapıldı
VIIIth Turkish International Congress Held In May 22-26, 2017, In Ankara
Dr. Reşide Gürses.....182

ALEVÎ-BEKTAŞÎ İNANÇ SİSTEMİNDE YESEVÎLİĞİN İZLERİ

YESEVİ ORDER'S TRACES İN THE ALEVİ-BEKTASHİ BELİEF SYSTEM

НАСЛЕДИЕ ЯСЕВИ В СИСТЕМЕ ВЕРОИСПОВЕДЕНИЯ АЛЕВИ

Doç. Dr. Mehmet Ali YOLCU*

Öz

Ahmet Yesevi etrafında anlatılan birtakım menkıbevi mitolojik anlatılar, onun tarihsel kişiliğinin üzerine bir tabaka meydana getirmişse de, Orta Asya Türklüğünde onun birleştiriciliğe yönelik etkisi ve sembol kişiliği tartışılmazdır. Yesevi'nin kullandığı halk dili, ritüel boyutunda yaptığı veya kılavuzluk ettiği uygulamalar, Türk Müslümanlığının oluşumu ve inşasında son derece önemli bir rol oynamıştır. Yeseviliğin temelini atan Ahmet Yesevi, Türk halk tasavvufunun temel şahsiyeti olarak kabul edilmektedir. Türk halk İslam'ının şekillenmesinde Yesevilik de dâhil çeşitli tarikat yapılanmalarının büyük rolü olduğu açıktır. Bu çalışmada Orta Asya Türk-İslam kültürünün çok önemli bir aktarıcısı olarak Yeseviliğin Bektaşilik ve Alevilik üzerindeki etkileri konu edilmiştir. Yeseviliğin düşünce yapısının, adab ve erkânının Alevilik-Bektaşilik içerisindeki varlığı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yesevilik, Alevilik, Bektaşilik, Ritüel.

Abstract

Some mythical narratives, which are described around Ahmet Yesevi has brought a layer upon his historical personality. His influence on unifying and symbolic personality in Central Asian Turkism is unquestionable. The folk language used by Yesevi, practices that he has made or guided in the ritual dimension played an extremely important role in the formation of Turkish İslam. Ahmet Yesevi, the founder of Yesevi Order is accepted as the main personality of the Turkish popular mysticism. It is clear that the various religious sects have a great role in the formation of Turkish folk Islam including Yesevi Order. The effects of Yesevi Order,

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Nevşehir/TÜRKİYE.
(mehmetaliyolcu@gmail.com)

it's a very important transporter of Central Asian Turkish-Islamic cultures, on Bektashism and Alevism have been discussed in this paper. The continuity of Yesevi Order in Alevism and Bektashism has been tried to be analyzed.

Keywords: Yesevi Order, Alevism, Bektashism, Ritual.

Giriş

Ahmet Yesevi, Türk halk sufizminin temel şahsiyeti olarak kabul edilmekle birlikte, Yeseviliğin doğduğu yıllarda Türkistan'da ve İran'da etkili olan inanç akımları ile Türk-Moğol paganizminden bu tarikatın etkilendiğini söylemek mümkündür. Nitekim Türk halk İslam'ının biçimlenmesinde Yesevilik de dâhil olmak üzere çeşitli tarikat yapılanmalarının rolü olduğu bilinmektedir. Türkistan ve İran göçebeleri arasında etkili olan ve ortodoks din anlayışına aykırı tarikatlar, doğal olarak içinde yaşadıkları koşullara uygun bir dinsel anlayışı yaymışlardır. Bu dinsel anlayış içerisinde eski yerel dinlerle yeni dinin sentezlenmesi sonucu ortaya çıkan ritüelleri görmek mümkündür.

Fuat Köprülü'nün kanaatine göre (2003: 50), Ahmed Yesevi bölgesinde etkili olmaya başladığı zaman, Türk dünyası uzun bir zamandan beri tasavvuf fikirlerine alışmış, mutasavvıfların menkıbe ve kerametleri yalnız şehirlerde değil, göçebe Türkler arasında bile az çok yayılmıştır. İlahiler, şiirler okuyan, Allah rızası için halka birçok iyiliklerde bulunan, onlara cennet ve saadet yollarını gösteren dervişleri, Türkler, eskiden dini bir kutsiyet verdikleri ozanlara benzeterek hararetle kabul ediyorlar, dediklerine inanıyorlardı. Bu suretle eski ozanların yerini, "ata" veya "bab" ünvanlı birtakım dervişler almıştı. Ahmed Yesevi'nin, kendisinden önce gelen dervişlere daha üstün, daha kuvvetli bir şahsiyeti olduğunu kabul etmemek mümkün değildir; ancak, eğer kendisinden önce gelen nesiller zemin hazırlamamış olsalardı, onun başarısı bu kadar büyük olamazdı.

Yesevi babalarının Anadolu'ya ilk girişleri, 13. yüzyılın başlarında, Harezmşahlarla Karahıtaylar arasındaki mücadeleler yüzünden ortaya çıkan göçlerle olmuştur, ki bu mücadeleler bir çok Türk boyu ile birlikte Yesevi babalarını da Maveraünnehr'i terke mecbur etmiştir. Fakat asıl Moğol istilasından sonradır ki Cengiz orduları önünden kaçan Yesevi babaları Anadolu'ya sığınmışlardır. Maveraünnehr'den, Harezm ve Horasan'dan, Azerbaycan'dan gelen bu dervişler yeni vatanlarında tarikatlarını yaymaya devam ettiler. Kendileriyle birlikte Ahmed Yesevi ile alakalı bütün sözlü gelenekleri de getirmişlerdi. Onun ve halifelerinin tasavvufi fikirlerini yine aynı sadelik içinde halka öğretmişlerdir. İşte bu sözlü gelenekler aracılığıyladır ki, kuş donuna girmek, taşları ve kayaları harekete geçiimek, ejderha öldüimek gibi daha sonraki dönemde Anadolu'da kaleme alınan evliya menakıbnamelerinde ve özellikle de Hacı Bektaş etrafında toplanan menkabelerde sık sık görülen inanç motifleri Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınmıştır (Ocak, 2011: 71).

Ahmet Yesevi geleneğini Anadolu'da temsil edenler içinde Hacı Bektaş Velî'nin ayrı bir yeri vardır. Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkmen muhitlerinde

geniş bir yayılma sahası bulunan Bektaşî tarikatı kendisini Ahmet Yesevi geleneğine bağlar. Bektaşî kültürünün en önemli kaynağı olan Vilayetname'de bu bağlılık çeşitli vesilelerle ifade edilir (Baş, 2011: 32).

Bulgu ve Yorumlar

Bugün Ahmet Yesevi tarafından yazıldığı iddia edilen eserlerin hiçbiri bizzat onun tarafından yazıldığı ispatlanmış değildir. Ölümünden yüzyıllar sonra yazılan çeşitli tasavvufi eserlerde ve menakıp metinlerinde ona atfedilen bazı sözler, uygulamalar ve menkıbeler, Ahmet Yesevi'nin mutasavvıf kişiliği hakkında bilgi vermekten oldukça uzaktır. Aslında bu eserlerin birçoğu Orta Asya'da Nakşibendi tarikatının kuruluşu ve sonrasında yazıldıkları göz önünde bulundurulursa bunların Yesevi'yi kendi tarikat çerçevelerine yerleştirdikleri görülebilir. Bu eserlerdeki Yesevi, Nakşibendi anlayışını yansıtmaktadır. Bu husus, metinlerin ortaya çıktığı dönemsel bağlamın önemine işaret etmektedir.

Nitekim Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" eserinde yaptığı değerlendirmeye göre, "İslamiyet dairesine yeni giren ve felsefi fikirlerin inceliklerinden henüz bir şey anlamayan basit ve sade bir çevrede, yine aynı mahiyette basit ve sade dini ve ahlaki esaslan telkin eden, daha doğrusu dini ve ahlaki propaganda yapan bir tasavvuf meslekinin bu başarısı tabii idi. Bilhassa Ahmed Yesevi, halka anladığı bir lisan ve alışmış olduğu edebi şekillerle hitab ediyordu; bundan dolayı başarısı bir kat daha büyük oldu." (Köprülü 2003: 131). Köprülü, Yeseviliğin Yusuf Hemedani etkisiyle sünni İslam dairesi içinde yer aldığı biçiminde özetleyebileceğimiz görüşünü değiştirmiş, İslam Ansiklopedisi'nde yazdığı makalede "Yusuf Hemedani'nin halifelerinden olan Ahmed Yesevi'nin, bir taraftan Horasan Melametiyesinin, diğer taraftan şarki Türkistan ve Seyhun havalisindeki Şii cereyanlarının tesiri altında, oldukça geniş ve serbest bir tasavvuf felsefesine sahip olduğu tahmin edilebilir." (Köprülü, 2001: 212) diyerek ilk görüşünü terk etmiştir. Köprülü, daha önceki çalışmasında kullandığı kaynakların Nakşibendi etkisiyle oluşturulduğunu tespit ettiğini söylemiş ve yeni görüşüne ek olarak, Yeseviliğin 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da Babai ve Bektaşi tarikatlarının oluşumunda da önemli bir etken olduğunu kaydetmiştir.

Ahmet Yaşar Ocak, Köprülü'nün bu görüşlerini hemen hemen aynı şekilde benimsemiştir. Ocak, "Gerçekten de İslamiyet Türkler arasına Melamet cereyanı ile girmeye başladı ve 10. yüzyılda Maveriünnehir'de Buhara ve Semerkand gibi şehirler ve Fergana bölgesi, bu cereyana mensup Türk şeyhleriyle dolmaya yüz tuttu. Onlar, çoğunluğu göçebe olan Türk zümreleri tarafından Bab, Baba veya Ata ünvanlarıyla anılıyorlardı. Bunlar tıpkı eski şamanlar gibi manzum ilahiler okuyan veya budist rahipler gibi menkabeler anlatan şahsiyetlerdi. Köprülü'ye göre, Ahmed Yesevi çevresinde görülen Arslan Baba, Korkut Ata, Çoban Ata vb. kişiler, bu tür sufi Türklerdi. İşte bu yüzdendir ki, Ahmed Yesevi ve sufiliğini, Nakşibendiliğin süzgecinden geçmiş sonraki kaynakların gözüyle değil, Melamet-Kalenderi tasavvuf cereyanı çerçevesinde bu gözle ele almak, tarihi vakıaya uygun düşecektir" (Ocak, 1999: 22) demiştir.

Araştırmacılar arasında Yeseviliğin Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli özelinde Alevilik-Bektaşilik ile ilişkisiyle ilgili olarak üç temel görüş öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda zikrettiğimiz Fuat Köprülü, Ahmet Yaşar Ocak, Melikoff, Gordlevski ve Ali Yaman'ın savunduğu Yeseviliğin Batıni karakteri ve Alevilik-Bektaşilikle ilişkisinin var olduğuna yöneliktir. İkinci görüş, Rıdvan Canım, Kemal Eraslan, Mertol Tulum ve Hayati Develi'nin savunduğu görüştür. Bu kişilere göre, Yesevilik ehli sünnet bir tarikattır ve Bektaşilik-Alevilikle arasında bir bağ yoktur. Hatta Hacı Bektaş Veli sünni bir mutasavvıftır. Ahmet Yesevi'yle ilgili bir kitap da yazmış olan Hayati Develi, 21 Haziran 1999 yılında Yenişafak gazetesinde "Ahmet Yesevi Alevi miydi?" başlıklı yazısında Ahmet Yaşar Ocak'ı eleştirirken şöyle demektedir: "Siz birinci kaynakları ve Ahmed Yesevî'nin kendi eserini elinizin tersiyle iter de hangi tesirler altında üretildiği çok da belli olmayan bir takım menkıbelerle konuyu açıklamaya çalışırsanız, elbette doğru sonuca ulaşamazsınız". Bir bilim adamının herhalde elimizdeki hikmetlerin en eskilerinin 16-17. yüzyıllarda yazıldığını bilmemesi düşünülemez. Hikmetlerin sözlü gelenekte aktarıldığı ve daha sonra yazıya geçirildiği gözönünde bulundurulsa bile Köprülü ve Ocak'ın izah ettiği gibi bu kaynaklardaki Nakşibendi etkisini gözardı etmemek gerekmektedir.

Bir başka araştırmacı Mertol Tulum'un ifadeleri ise şöyledir: "Köprülü'nün artık çok gerilerde kalan bir tarihte ortaya attığı görüşü aynen benimseyip tekrarlamak suretiyle, Yesevilik ve Yesevi hakkında ondan daha da kesin hükümlerde bulunabilmiştir. …Hikmetlerin hemen hemen bütününe türlü ifadelerle yansımış ve sinmiş olan ruh, dolayısıyla Yesevilik tarikatının esasını teşkil ettiğinde şüphe bulunmayan öz şeriate ve ehl-i sünnet mezhebine tam bağlılıktır" (Tulum, 1999: 203, 207). Buna benzer birçok ifade makalesinde yer almaktadır. Tüm bu yargılara da hikmetlerde geçen sözlerden yola çıkarak ulaştığını belirtmektedir. Bu görüş bize göre taraflıdır ve ilmi kriterlerden uzaktır. Yesevi'yi belli bir zümreye uygun biçimde ortodoksinin temsilcisiymiş gibi sunmak, onun takipçilerinin Anadolu'da biçimlendirdiği tasavvufi yorumları görmezden gelmeyi ve bilimsel-nesnel değerlendirme açısından problemli bir bakış açısını yansıtmaktadır. Nitekim Ali Yaman'ın "Yesevilik Araştırmalarının Sorunları Üzerine Bir Deneme" adlı makalesinde (2002) bu görüşe mensup kişilerin yazdıkları ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Üçüncü görüş ise Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli arasında bir ilişki kurulamayacağı, Hacı Bektaş Veli'nin Hasan Sabbah'ın da dâhil olduğu Nizari İsmaililiği mezhebinin etkisiyle görüşlerini biçimlendirdiğine yöneliktir. Bu görüşte olan araştırmacı İsmail Kaygusuz'dur. Kendi düşüncelerini Abdülbaki Gölpınarlı'nın "Mevlana Celaleddin" adlı yapıtında, "Hacı Bektaş, bütün manasıyla Batıni inanışların mürevvici (yürüten, propagandasını yapan) bir Batıni dai'siydi. Bunu 'Makalat' açıkça gösterdiği gibi en eski kaynakların Bektaşilik hakkında verdikleri malumat da teyid eder" (Gölpınarlı, 1985: 237-238). sözüyle desteklemeye çalışmıştır. Ayrıca Alevi gülbankları ile erkanlarda birçok ulu kişinin ismi anıldığı halde Yesevi'nin adının anılmadığını da iddia eder. Yazısının bir başka yerinde Yesevi'nin de İsmaili olduğunu söylemektedir. Sanıyoruz ki, bu

görüşün temelinde Alevilik ve Bektaşiliğin Orta Asya köklerinden çok İrani köklerine dikkat çekmek istenmesi yatmaktadır.

Günümüzde pek çok baba veya dede soyunu Yesevî'ye dayandırmaktadır. Yaşayan Alevi Bektaşiler Yesevî'yi pir kabul etmekte ona büyük saygı duymaktadırlar. Özellikle Sıraç kolu, tarikata ait bütün töre ve törenleri Yesevî'den aldıklarını ifade ederler (Baş, 2011: 33). Ritüellerinde kadın erkek bir arada bulunur, dualarında Horasan ve Türkistan erenlerini zikrederler.

Yesevî'nin Türkistan'da sistemleştirdiği ilkeler, Anadolu'da bu düşünceleri kendine ilke edinen Hacı Bektaş Velî'nin yol göstericiliği ile yeni bir yapı kazanmıştır. Kurulan bu yapı, örgütlü ve sistemli niteliği ile günümüzde de yaşamaktadır. Tekkede kadınların da yer alabilmesi, cem törenlerinde kadınların da erkeklerle bir arada bulunması, törenlerin saz eşliğinde şiirlerle devam etmesi, ritüeller esnasında semah dönülmesi, kurban kanının ve kemiklerinin toprağa gömülmesi gibi uygulama ve inançlar İslâm öncesi inanç sisteminin birer unsuru olarak devam edebilmiştir. Türkistan'da Yesevî tarikatında da görülen bu unsurların birçoğu, Türkiye'de Alevi Bektaşiler arasında da görülmektedir. Yesevî tarikatının sürdürücüleri, eski kam-ozan tipinin devamı durumundaki baba ve atalardır. Anadolu'da bu fonksiyonu dede ve babalar sürdürmüşlerdir (Baş, 2011: 34).

Yaman'ın verdiği bilgilere göre (2007: 22), Orta Asya'da büyük Türk sufisi Hoca Ahmet Yesevi tarafından kurulan Yesevilik de silsile bakımından İmam Muhammed Hanefi aracılığıyla Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Anadolu'daki Alevi-Bektaşi gruplarda bulunan şecere ve icazetnamelerde de Hz. Ali'den gelme esastır. Anadolu'da Alevilik ve Bektaşilik, tasavvufi mistik yönü ağır basan inanç oluşumlarıdır. Alevi grupların değil fakat Bektaşi grupların ayin ve erkan bakımından tarikat niteliğine sahip bir yapılanma olduğu kabul edilmektedir.

Sonuç

Yesevilik ve Ahmet Yesevi'nin mutasavvıf şahsiyeti üzerine yapılan araştırmalar ayrı bir titizlik gerektirmektedir. Nitekim Ahmet Yesevi hakkında çalışacak kişilerin herhangi bir dini-politik perspektifin etkisinde özellikle kalmamaya dikkat etmelidirler. Bizim görebildiğimiz kadarıyla Yeseviliğin ritüelistik mirasını, Nakşibendilikten ziyade Alevi Bektaşi zümreler üzerine almıştır. Yesevilikte Nakşibendilikten farklı olarak sesli zikir, müzik, raks-ı sema ve kadınlı erkekli ibadet vardır. Yeseviliğin bu ayırıcı özellikleri göz önüne alınarak, günümüzde bu özelliklerin devamı şeklinde ibadet ve ritüellerini sürdüren Alevi Bektaşiler ve başka topluluklar hakkında daha fazla araştırmalar yapılması gerekmektedir ve Yeseviliğin Türk inanç dünyasındaki yeri daha doğru verilerle tespit edilmeye çalışılmalıdır.

KAYNAKLAR

Baş, Eyup (2011), "Ahmed Yesevî'nin Bektaşîlik, Alevîlik Üzerindeki Etkileri ve Osmanlı Dini Hayatındaki İzleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 52/2, ss. 21-53.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1985), *Mevlana Celaleddin*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

http://www.hermetics.org/haci_bektas.html, "Hacı Bektaş Veli Bir Batını Daisiydi", İsmail Kaygusuz, 02 Aralık 2009.

http://www.yenisafak.com/yazarlar/hayatideveli/ahmed-yesevi-alevi-miydi-42529, "Ahmet Yesevi Alevi miydi?", Hayati Develi, 21 Haziran 1999.

Köprülü, Fuad (2001), "Ahmed Yesevi", *İslam Ansiklopedisi C.1,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir, s. 210-216.

Köprülü, Fuad (2003), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (1999), *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderiler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (2011), *Babaîler İsyanı*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Tulum, Mertol (1999), "Hikmetlere Göre Yesevilik ve Orta Asya Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *İlmi Araştırmalar*, S. 7, ss. 201-214.

Yaman, Ali (2002), "Yesevilik Araştırmalarının Sorunları Üzerine Bir Deneme", *Turkologya,* S. 1, ss. 107-118.

Yaman, Ali (2016), *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul.